

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВСТАНОВЛЕННЯ АБО ПОШИРЕННЯ ЗЛОЧИННОГО ВПЛИВУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR ESTABLISHING OR SPREADING CRIMINAL INFLUENCE IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WARTIME

Терех У.В., аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена актуальному питанню кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що спільнота «ворів у законі» є найбільш небезпечним та найбільш стійким феноменом, який існує виключно на території пострадянського простору, а самі представники цієї кримінальної субкультури визнаються лідерами злочинної спільноти в Україні.

Особливо небезпечним це явище видається в умовах воєнного стану, який запроваджено у нашій країні, оскільки на фоні кризових явищ у соціальній, економічній і політичних сферах, воно може отримати швидке розповсюдження та спричинити вкрай небезпечні та негативні явища для України. Проблема кримінальної ситуації у нашій державі є одною з її ключових проблем національної безпеки, що надзвичайно важливо в умовах воєнного стану.

У дослідженні було проаналізовано модель поведінки злочинних організацій в умовах воєнного стану, зокрема, ті механізми, які вони використовують у своїй кримінальній діяльності, використовуючи легальні ресурси держави, зокрема, щодо її фінансової та транспортної системи. У дослідженні було проаналізовано причини виникнення злочинних організацій в Україні, у першу чергу, економічні та соціальні, а також виокремлено їх специфічні ознаки. Окремо у дослідженні було приділено увагу вивченню тих загроз, які можуть виникнути в Україні в умовах та по завершенню воєнного стану, внаслідок групової злочинної діяльності під керівництвом «ворів у законі», за умови розповсюдження та використання на території України легальної та нелегальної зброї. У дослідженні підкреслено складність попередження та розслідування злочинів, вчинених групою осіб, в умовах воєнного стану, за обставин першочерговості боротьби з воєнною злочинністю. Крім того, у дослідженні було акцентовано увагу на необхідності вдосконалення кримінального законодавства України відповідно європейських стандартів, у зв'язку з отриманням нею статусу кандидата на вступ до ЄС.

Ключові слова: «вори в законі», кримінальна відповідальність, воєнний стан, злочинна організація, злочин, кримінальне правопорушення.

The article is devoted to the topical issue of criminal liability for the establishment or spread of criminal influence in Ukraine under martial law. The relevance of the research topic is due to the fact that the community of «thieves in law» is the most dangerous and stable phenomenon that exists only in the post-Soviet space, and the representatives of this criminal subculture are recognized as leaders of the criminal community in Ukraine.

This phenomenon seems especially dangerous in the martial law imposed in our country, because against the background of crisis in the social, economic and political spheres, it can spread rapidly and cause extremely dangerous and negative phenomena for Ukraine. The problem of the criminal situation in our country is one of its key problems of national security, which is extremely important in a state of war.

The study analyzed the model of behavior of criminal organizations in martial law, in particular, the mechanisms they use in their criminal activities, using the legal resources of the state, in particular, in relation to its financial and transport system. The study analyzed the causes of criminal organizations in Ukraine, primarily economic and social, as well as identified their specific features. Separately, the study focused on the study of threats that may arise in Ukraine in the conditions and after the martial law, as a result of group criminal activity led by «thieves in law», provided the proliferation and use of legal and illegal weapons in Ukraine. The study emphasizes the complexity of preventing and investigating crimes committed by a group of persons under martial law, in the circumstances of the priority of the fight against war crime. In addition, the study focused on the need to improve the criminal legislation of Ukraine in accordance with European standards, in connection with its obtaining the status of a candidate for EU membership.

Key words: «thieves in law», criminal liability, martial law, criminal organization, crime, criminal offense.

Запровадження воєнного стану у тій чи іншій країні передбачає, у першу чергу, обмеження прав і свобод громадян, пов'язане з першочерговим забезпеченням безпеки держави, збереження її територіальної цілісності та державного суверенітету. Зокрема, мова йде про введення в обіг спеціальних перепусток, введення комендантської години, обмеження доступу до відвідування певних громадських місць.

У правовому полі запровадження воєнного стану передбачає також і посилення кримінальної відповідальності, як за вчинення злочинів, так і за вчинення кримінальних правопорушень. Проте мова йде, у першу чергу, про воєнний злочин, яким «...вважається міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права» [1, с. 125].

Будь-який воєнний конфлікт, не зважаючи на те, чи він виникає на внутрішньодержавному або на міждержав-

ному рівні, має деструктивний характер для життєдіяльності тієї країни, у якій він відбувається. Очевидно, що вплив соціально-економічних змін у суспільстві України, який гостро проявляє себе на фоні воєнного конфлікту, спричиняє, як переосмислення його морально-ціннісних поглядів, так і зниження рівня життя населення нашої країни, яка зазнала збройної агресії міжнародного характеру.

Матеріальні умови життя громадян України в умовах воєнного стану наразі визначаються декількома факторами. Зокрема, ми можемо відзначити той факт, що збройна агресія Російської Федерації проти України й окупація нею частини її територій, які є важливими сільськогосподарськими районами нашої країни, спричиняють суттєве скорочення виробництва основних споживчих благ.

Також у нових воєнних реаліях уряд України зіштовхнувся з труднощами щодо поставки продовольчих і товарів широкого вжитку, як для Збройних Сил, так і для цивільного населення. Відсутність в умовах воєнного стану необхідної кількості продовольчих і промислових товарів може спричинити зростання числа злочинів економічного характеру, які, зазвичай, вчиняються груповим способом, у співучасті.

Одночасно з цими процесами виникає соціальне напруження у нашій країні, оскільки в умовах воєнного стану швидко поширюється безробіття, а також відбувається скорочення різноманітних соціальних виплат. Крім того, зниження доходів населення нашої країни і, як наслідок цього, зростання рівня злочинності, стає додатковим фактором для розвитку кримінальної субкультури.

Загальновідомо, що особливу роль у групових злочинах відведено організатору таких суспільно небезпечних діянь. «...термін “злочин у законі” є передусім кримінологічним, аніж кримінально-правовим, та властивий переважно кримінальній субкультури країн пострадянського простору, на що також вказують і західні дослідники, коли аналізують діяльність російськомовних організованих злочинних груп у Європейському Союзі» [2].

У Кримінальному Кодексі України у прим. 2 ст. 255 передбачено, що «під особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі», ... слід розуміти особу, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив» [3]. «“ворів у законі” доцільно розглядати як вид соціально організованих злочинних формувань, тобто в класифікації за кримінально-правовими ознаками цей вияв організованої злочинності належить до злочинних спільнот, а за критерієм рівня діяльності – до транснаціональних організованих злочинних угруповань» [4, с. 99].

Погоджуємося з думкою, що «...нові нормативні положення, спрямовані на протидію суб'єктам, які займають вище становище у злочинній ієрархії, є складними для застосування, частково неоднозначними і дискусійними» [5, с. 51]. Подібне формулювання викликає також зауваження з наступних причин, по-перше, в умовах воєнного конфлікту з Російською Федерацією видається недоречним збереження такого терміну з огляду його запозичення з російської мови. По-друге, враховуючи той факт, що Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, національне законодавство, у тому числі й кримінальне, повинно бути повністю оновлене відповідно до європейських стандартів.

Проте необхідно зауважити, що, зазначені новели Кримінального кодексу України повинні виявити свою ефективність, особливо, за умов воєнного стану. З точки зору системно-функціонального підходу, злочинну організацію можна визначити, як систему, функціонування якої спрямовано на досягнення конкретної, загальної для всіх її учасників мети. Як у мирний час, так і в умовах воєнного стану, нею є отримання прибутків від злочинної діяльності, «мета злочинної спільноти зводиться як правило до вчинення злочинів корисливої чи корисливо-насилницької спрямованості, або встановлення та поширення злочинного впливу» [6, с. 95].

Завдяки системному підходу, відмежовуючись від таких факультативних ознак, як наявність лідера й ієрархії, конкретна кількість учасників, застосування насилля під час здійснення злочинної діяльності, спільні фінансові ресурси, дисципліна й ідеологія, можливо виокремити специфічні ознаки злочинної організації.

Мова йде, у першу чергу, про її регенеративний характер та високий рівень життєздатності, здатність швидко відновлювати втрачені елементи своєї системи; динамічний характер, здатність до реактивних і проактивних змін; активна здатність до самовідтворення, самовдосконалення та самоорганізації; гетерогенність, різноманітність елементів структури, якими можуть бути, як окремі індивідууми, так і самі структури різного типу, зокрема, ієрархії; складність, що зумовлюється гетерогенністю та характером самих зв'язків між структурними елементами, різноманітним варіантам можливих їх поведінки та реакцій; органічність, кожен елемент більше залежить

від системи, аніж система від кожного її елемента; здатність до розвитку, у тому числі, нелінійного характеру, який не обмежується лише кількісним збільшенням елементів; розвиток такої системи може відбуватися субстрактно, на рівні самих елементів, а також структурно, на рівні взаємовідносин між ними.

Щодо структури системи злочинної організації, то особливо небезпечним її елементом є «вори у законі», які готують злочини та кримінальні правопорушення, а також керують ними, активно доповнюють систему новими елементами, й, таким чином, формують нові злочинні кадри, а також організують фінансування кримінального середовища.

Лідерство у кримінальній субкультури України є складним і багатоаспектним явищем, що нерозривно пов'язано з самою злочинністю, яка, незважаючи на її аморфність, асоціальність та аморальність, має дві основні, з перерахованих вище, ознак, а саме – постійність і адаптивність. Насамперед, вони проявляються у здібності злочинності протистояти тим заходам, які вживають державні правоохоронні органи нашої держави щодо її попередження, ліквідації та деактивації.

«...в Україні найбільш небезпечним злочинним угрупованням була так звана одеська мафія» [7, с. 74]. Щодо категорії кримінальної субкультури «вори у законі», то у нашій державі вона з'являється не стихійно, її появі передувало багаторічна стратифікація кримінального середовища, виокремлення тих осіб, які мали відповідні лідерські компетенції, що й визначило їх майбутній вплив на кримінальну спільноту. Поступово у кримінальному середовищі відокремлюється група осіб, «ворів у законі», яка позиціонує себе, як закриту спільноту, тим самим позбавляючи можливості інших злочинців долучитися до цієї «еліти».

Крім того, при цьому «вори у законі» не втрачають можливості керувати злочинними масами та закріплювати своє переважне становище над ними. Також «ворами у законі» в Україні, як і в інших країнах пострадянського простору, з метою утримання свого привілейованого становища у кримінальній спільноті, було сформовано ідейний зміст своєї діяльності у вигляді власного «кодексу», правил поведінки, які стосувалися виключно «ворів у законі».

Основними закономірностями розвитку кримінального лідерства в Україні стали його високий рівень життєздатності, адаптивність і гнучкість «воровського» закону, а також перманентна боротьба за владу «ворів у законі». Також необхідно відзначити, що, незважаючи на той факт, що на сучасному етапі в Україні кількість осіб, яких можна кваліфікувати, як «ворів у законі» суттєво скоротилася, «...вони, будучи «верхівкою» кримінального соціуму, контролюють різноманітні економічні та політичні процеси: тіньовий капітал, розкрадання бюджетних коштів, «відмивання» доходів, організація незаконного бізнесу, «махінації» на митницях тощо» [8, с. 210].

Організована злочинність, учасники організованих груп і злочинних організацій на чолі зі своїми кримінальними лідерами є небезпечним соціальним явищем, що проникає та впливає на всі сфери життя суспільства. З іншого боку, одним з найбільш впливових факторів, які впливають на кримінальну ситуацію в Україні, можна визначити послаблення соціального контролю.

Так, встановлення контролю над злочинністю та направлення конкретних практичних заходів, спрямованих на стримування виникнення та розвитку процесів кримінального характеру, залежить від багатьох факторів, «нестабільні і непродумані трансформації економічної, політичної, соціальної і культурної сфер життя, порушення принципу рівності, несправедлива приватизація, різке соціальне розмежування, безробіття, інфляція, корупція, бідність, конфлікти у суспільстві, – ось соціальна основа злочинності» [9, с. 38].

Отже, можливо визначити основні фактори, які впливають на стримування процесів кримінального характеру в Україні, це: стан економіки, політичної стабільності, рівень вирішення соціальних проблем, характеру та спрямованості кримінальної політики держави, а також стану її кримінального законодавства, забезпечення адекватного сприйняття певного історичного етапу, який переживає суспільство.

Відповідно до зазначеного, визначальним для розуміння шляхів боротьби та протидії встановленню або поширенню злочинного впливу в Україні на сучасному етапі є здійснення збройної агресії Російської Федерації проти нашої держави та запровадження на українській території режиму воєнного стану, що «...як кваліфікуючу ознаку слід розглядати як указану в законі і характерну для частини злочинів певного виду суттєву обставину, що відображає типовий, значно змінений у порівнянні з основним складом злочину ступінь суспільної небезпеки вчиненого та особи винного, і яка впливає на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого і міру відповідальності за нього» [10, с. 239].

Боротьба з організованою злочинністю та підтримання правопорядку та законності у демократичній правовій державі на всіх історичних етапах її розвитку є найбільш важливим завданням органів державної влади. Проте, в історії багатьох країн відбувалися такі події, що надавали їм особливої, виключної актуальності. В умовах воєнного стану всі зусилля правосуддя країни спрямовані, у першу чергу, на попередження та розслідування воєнних і військових злочинів. Проте, одночасно з цим процесом, відбувається активізація злочинної діяльності і серед цивільного населення.

Негативні кримінальні процеси, про які ми зазначили вище, безпосередньо пов'язані з особливостями життя суспільства в умовах воєнного стану та по його завершенню: бідність громадян і низький рівень їх доходів, поява великої кількості неповнолітніх, які залишилися без батьківського нагляду та піклування, дитяча безпритульність. Евакуація, стрімкий наступ агресора, руйнування населених пунктів в Україні, значні людські втрати стають причиною дитячої бездоглядності.

Крім того, кримінальна субкультура, яка виникає та розвивається у суспільстві, а не ізольовано від нього, містить у собі своєрідний моральний заряд і негативно впливає на розвиток особистості, що у результаті спричиняє зниження духовного та морального потенціалу суспільства у цілому. У сукупності зазначені фактори, в умовах воєнного стану та по його завершенню в Україні, можуть спровокувати зростання рівня злочинності серед неповнолітніх.

Воєнний конфлікт спричиняє не лише вкрай негативні соціальні явища у суспільстві, як от, зростання рівня злочинності, він безпосередньо впливає на економічні процеси, які відбуваються у державі. Це можливо пояснити з тої точки зору, що організована злочинність є своєрідною формою економічної діяльності, на пряму пов'язана з функціонуванням легальної економіки. Злочинні організації зацікавлені у встановленні контролю над легальною економікою: їх основною метою виступає легалізація прибутків, отриманих злочинним шляхом, а також легалізація соціального статусу причетних до цієї діяльності осіб.

Наслідком цього стала криміналізація суспільного життя України, поширення й інституціоналізації кримінальних практик, як прийнятної моделі поведінки, яка дозволяє досягти бажаного результату найбільш швидким способом і відносно прийнятним з точки зору суспільства. Таким чином, організована злочинність в Україні почала використовувати легальну економіку для здійснення конкретних злочинних планів ще до початку воєнного конфлікту на території нашої держави. А воєнний конфлікт з його деструктивними наслідками соціального, економіч-

ного та політичного характеру для України, став своєрідним каталізатором для поглиблення злочинної діяльності за допомогою використання таких легальних засобів.

Крім загального впливу, що здійснюється організованою злочинністю на економіку України в умовах воєнного стану у цілому, відбувається вплив на її окремі галузі зокрема. У першу чергу мова про ті сфери економічної діяльності, функціонування та діяльність яких забезпечуються державою, навіть за умови запровадження воєнного стану: сфера торгівлі, сфера обслуговування, транспортна галузь, сфера зв'язку й інформації.

Щодо прикладу можна зазначити, що, як у мирний час, так і в умовах воєнного стану, запровадженого в Україні, учасники організованих груп і злочинних організацій використовують транспортну та портову інфраструктуру України для переміщення великих партій наркотичних засобів і сильнодіючих речовин. Така ситуація відбувається й на незаконному ринку прекурсорів, які, в основному виробляються легальною хімічною промисловістю.

У межах впливу організованої злочинності на легальну економічну діяльність держави, необхідно зазначити її проникнення й до банківської, податкової, та фінансової системи. Так, більша частина транзакцій грошей, які були отримані злочинним шляхом, здійснюються за допомогою легальної фінансової системи та легальних банківських операцій.

Актуальним питанням в умовах воєнного стану також є обіг легальної та нелегальної зброї в Україні. Торгівля зброєю, як правило, пов'язана з придбанням її у легальних постачальників і подальшим виведенням у незаконний обіг. Легальні суб'єкти підприємництва, у той чи інший спосіб, на різних етапах використовуються й іншими формами злочинності. Очевидно, що за умов воєнного стану попереджувати й розслідувати злочини, скоєні злочинними угрупованнями з застосуванням насилля та зброї, ще складніше, враховуючи обмеження фінансового, юридичного та людського ресурсу, спрямованого на це.

Доцільним видається питання щодо посилення кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні в умовах воєнного стану, оскільки результатом такого впливу злочинності воєнного та поствоєнного часу на легальну економіку України стане формування цілого прошарку спеціалістів у різних сферах, наприклад, фінансистів, адвокатів, які будуть слугувати інтересам злочинних груп, причому їх дії будуть цілком легальними.

Вказаний механізм кримінального характеру спотворює економічну модель держави та суспільства у цілому, позаяк до його складу входить група осіб, які будуть залежними від злочинних інтересів, зацікавленими в існуванні злочинних організацій, відстоювати та лобіювати їх цілі, у тому числі, й на законодавчому рівні.

Очевидно, що, по завершенню воєнного конфлікту, Україну очікує зростання рівня злочинності, зокрема, економічних злочинів, що буде спричинене комплексом наслідків збройної агресії проти України, такими, як, наприклад, погіршення соціально-економічного становища населення, зруйновані певні галузі промисловості, скорочення соціальних виплат, дефіцит промислових і продовольчих товарів, втрати та збитки, які будуть завдані сфері сільського господарства.

Проте, крім подолання об'єктивних труднощів у сфері економіки на майбутнє, важливими є заходи щодо попередження та боротьби з організованою злочинністю. У першу чергу, на нашу думку, повинні бути застосовані саме превентивні заходи, цілей яких можна досягти за допомогою підвищення життєвого рівня населення, завершення проведення реформування кримінального законодавства відповідно до європейських стандартів, вилучення нелегальної зброї у цивільного населення, а також поповнення кадрового резерву правоохоронних органів,

які зазнали значних людських втрат внаслідок збройної агресії проти України.

Необхідним є й отримання правоохоронними органами на регулярній основі достовірної та реальної інформації щодо злочинів, які готуються, щодо місць ймовірного збуту майна та коштів, отриманих злочинним шляхом. Також найбільш ефективним напрямом протидії груповій злочинності, по завершенню воєнного конфлікту в Україні, є забезпечення безпеки функціонування її легальної економіки, попередження її вико-

ристання злочинними організаціями, тому необхідним є цілеспрямоване посилення правоохоронної діяльності й у цьому напрямі.

Комплекс запропонованих заходів допоможе підірвати фінансове підґрунтя злочинних організацій, де-стабілізувати сформовані канали незаконних фінансових транснаціональних операцій і, у такий спосіб, привести рівень злочинності в Україні до мінімального показника, що є важливим для нашої держави у період післявоєнної відбудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*. 2009. № 1. С. 120–125.
2. Kego W., Molcean A. *Russian Speaking Organized Crime Groups in the EU*. Geneva : Institute for Security and Development Policy, 2011. 59 p.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 23.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.06.2022).
4. Малюк В. В. Характеристика осіб-носіїв оперативної значущої поведінки, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі злочинних спільнот. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. № 2. С. 96–101. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.2.18> (дата звернення: 26.06.2022).
5. Вознюк А. А. Актуальні питання кримінальної відповідальності учасників злочинної організації та злочинної спільноти. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка, м. Київ, 18 листопада 2021 р. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 51–56.
6. Околіт О. В. Злочинна спільнота як форма співучасті. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2022. № 3. С. 85–99. URL: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2021.3.06> (дата звернення: 26.06.2022).
7. Павленко С. О. Шляхи удосконалення правового регулювання протидії особам, віднесеним до категорії «злочинці у законі» в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 6 (3). С. 73–79.
8. Копйова І. А., Ципишук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злочинці в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2020. № 2 (14). С. 209–219. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.218040> (дата звернення: 26.06.2022).
9. Тимошенко В. І. Соціальна основа злочинності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 2. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2018_2_11 (дата звернення: 26.06.2022).
10. Мармура О. З. Система ознак, що кваліфікують злочин за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2016. 270 с.